

יעקב שמרין

משמעותו של חג הסוכות

בשבת חול - המועד סוכות, אנו קוראים בתורה, קטע מפרשת 'כי תשא' (שמות, ל"ג), קטע המדבר על שהותו של משה רבנו בשמים לאחר חטא העגל, והמתאר את הדו - שיח המעניין בין הקב"ה ובין משה, לפני שהקב"ה מצווה על משה לכתוב את הלוחות השניים, ולרדת למוסרם לישראל. ('דאה אתה אומר אלי העל את העם הזה.. נעתה אם נא מצאתי חן... ויאמר ה' אל משה פסל לך...').

בסוף קטע זה אנו קוראים על מצוות העלייה לרגל בשלשת הרגלים ככתוב - 'שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך'.

ההפטרה שאנו מפטירין היא מספר יחזקאל (ל"ח - ל"ט), בקטע המדבר על מלחמת גוג - ומגוג באחרית הימים. ('והיה ביום ההוא, ביום בא גוג על אדמת ישראל " וגו').

שלוש שאלות בעניין:

1) מהו הקשר התוכני, בין חג הסוכות ובין פרשה זו? הקשר מעניין שלשת הרגלים הוא כללי ביותר, ואנחנו אנו קוראים זאת גם בשבת חוה"מ פסח, אבל הקשר לפסח, ישיר יותר מאשר לסוכות - 'את חג המצות תשמור...'. (')

2) מה הקשר שבין ההפטרה הנ"ל ובין חג הסוכות?

3) מהו הקשר בין הפרשה להפטרה?

א

כדי לנסות לבאר דבר זה, נעמוד על עניין נוסף הקשור לשבת חול - המועד סוכות. כידוע, נוהגים לקרוא בשבת חוה"מ סוכות את מגילת קהלת, וכבר עמדו פרשנים רבים על טעמו של מנהג זה.

להלן מספר הסברים:

- המגן - אברהם (שוי"ע או"ח, סימן ת"צ) כותב, שמכיוון שבקהלת נאמר - 'ולשמחה זו, מה היא עושה' (ב', ב'), וימי החג הם ימי שמחה, לכן קוראים את קהלת בחג.
- האבודרהם מפרש שהטעם הוא ששלמה המלך אמר את מגילת קהלת בפני העם, בחג הסוכות במעמד 'הקהל' ולכן גם אנו אומרים את מגילה זו בסוכות.
- טעם נוסף, המובא באחרונים, מתבסס על דברי הגמרא בעירובין (דף מ'): - נאמר בקהלת 'תן חלק לשבעה וגם לשמונה', ואומרת הגמ', 'אמר ר' יהושע, שמונה, אלו שמונה ימי החג'. (עיי"ש).

ננסה כעת להטעים טעם נוסף לקריאת מגילת קהלת בסוכות, זאת בעזרת התבוננות מעט מעמיקה יותר, ברעיון המרכזי של מגילת קהלת כפי עני"ד.

לאחר עיון בספר קהלת, (עם פירושו של רש"י) נראה כי ניתן לחלק את מגילת קהלת לשלשה חלקים עיקריים:

חלק א' - מחקרו וחיפושיו של שלמה המלך - קהלת, אחר הדרך הנכונה שבה צריך האדם לבחור. דוגמאות:

פרק א', י"ב - י"ג: "אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם. ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה, על כל אשר נעשה תחת השמים" וגו'.

פרק ב', א' - י"ב: "אמרתי אני בלבי, לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב... תרתי בלבי למשוך בין את בשרי ולבי נהג בחכמה, ולא אחוז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים... בניתי לי בתים... ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות" וגו'.

פרק י"ב, י': "בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת".

חלק ב' - נסיונו של קהלת להבין את הנהגת הקב"ה בעולם, ומסקנתו, שאין בכוחו של השכל האנושי, ויהיה זה המפתח ביותר, להבין את מעשיו והנהגתו של הקב"ה בעולמנו. דוגמאות:

פרק ז', ט"ו: "יש צדיק אבד בצדקתו, ויש רשע מאריך ברעתו".

פרק ח', י"ד: "יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים, ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים". לדוגמאות הללו שלמה מתאונן על כך שאינו מבין מדוע צדיק ורע לו, רשע וטוב לו). ומסכם קהלת את חיפושיו:

פרק ז', כ"ג: "כל זה ניסיתי בחכמה, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני".

פרק ח', י"ז: "וראיתי את כל מעשה האלוקים, כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש... וגם אם יאמר החכם לדעת, לא יוכל למצוא".

חלק ג' - מסקנת קהלת, שלמרות חוסר יכולתנו להבין עד תום את 'העניין האלוקי', הדרך הנכונה שיבור לו האדם היא שיהא תמיד ירא את ה', ויקיים את מצוות התורה גם אם אינו מבין תמיד את פשר הדברים, ומשום שכך הקב"ה מצווה אותו.

דוגמאות:

פרק א', ג': "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" (ופירש"י - כל עמל שהוא מחליף בו את התורה, מה יתרון בו?)

פרק י"ב, י"ג: "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות..."

פרק ז', א': "טוב שם משמן טוב..."

פרק ח', ה': "שומר מצווה לא יידע רע".

ומסכם שלמה:

פרק י"ב, י"ג - י"ד: "סוף דבר, הכל נשמעת האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם.

כי את כל מעשה האלוקים יביא במשפט, על כל נעלם, אם טוב אם רע".

נראה אפוא, שהמסר המרכזי של קהלת הוא, שאמנם ישנם דברים שאין השכל האנושי יכול לתפוס ולהשיג בכל הנוגע להנהגת הקב"ה, אבל בכל זאת אנו חייבים לעבדה אותו וללכת בכל דרכיו, משום שכך הוא מצווה אותנו, וזו הדרך היחידה ששכרה (האמיתית) בצדה, בדמות השכר בעולם הבא.

ב

ננסה כעת לבחון עפ"י רעיון זה גם את המשמעות המרכזית של חג הסוכות. 'בסוכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. למען יידעו דורותיכם, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, בהוציא אותם מארץ מצרים' וגו'. (ויקרא, כ"ג). הראשונים שואלים כאן שאלה יסודית: אם הזמן שבו ישבו בני ישראל בסוכות, היה בצאתם ממצרים, הרי שזה היה בחודש ניסן, ומדוע אפוא אנו מצווים לשבת בסוכות דווקא בחודש תשרי? (אמנם הגר"א כבר פירש, שהסוכות שלנו היום, הם זכר לענני הכבוד, ששבו להקיף את ישראל בט"ו בתשרי, היום שבו החלו ישראל בעשיית המשכן, אחרי שאותם ענני הכבוד סקו מלהקיף את ישראל מאז חטא העגלן ממילא הזמן המתאים ביותר הוא באמת חודש תשרי).

וז"ל הטור (או"ח, תרכ"ה):

"...ואע"פ שיצאנו ממצרים, לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקיץ, ודרך כל אחד לעשות סוכה לצל... ולכן צווה אותנו שנעשה בחודש השביעי, שהוא זמן הגשמים... בזה יראה לכל שמצוות המלך היא, ועלינו לעשותה".

דברים ברוח זה, כותב בעל ה"משך חכמה" בפרשת 'אמור':

'בסוכות תשבו - התורה האלוקית, יש בה מצוות שהם מדריכים את האדם נגד הטבע... וזה מצוות סוכה. אחרי שהאדם עמל בשדה, כל הקיץ יחרוש יזרע ויעדור... מהמתוקה לו מנוחתו להסתופף בצל ביתו, אז באה התורה ואמרה - צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, זה נגד הטבע... "

גם לגבי ארבעת המינים, כותב ה"משך חכמה" דברים דומים:

"...והנה מחק הטבעי, לשמוח בעת האסיף בזרעונים ובעטרות שבולים, כנהוג בין העמים, על זה באה התורה והגבילה ד' מינים ידועים בקבלה, ואמרה - ושמחתם לפני ה'..."

מכל הדברים הללו עולה לכאורה, שאחד מן האלמנטים המרכזיים של חג הסוכות, הוא השרשת האמונה של האדם בבורא, ע"י קיום מצוות, שאין אנו מבינים אותם לגמרי, ואנו מיזמתנו לא היינו מקיימים אותן אלמלא נצטונו עליהן, וכדברי הטור, 'שמצוות המלך היא, ועלינו לעשותה'. (הרס"ג, בספרו 'אמונות ודעות' מחלק בין 'מצוות שמעיות' ל'קלומר מצוות שלא היינו מקיימים אותן אלמלא הציווי, ובין 'מצוות שכליות' כמו מצוות צדקה, וכן לאווין כמו 'לא תרצח' וכדו', שאותן היינו מקיימים גם אלמלא נצטונו עליהן).

לעני"ד, כמעט כל מצוות חג הסוכות, אינן "שכליות" כי - אם "שמעיות" כפי שאפרט לקמן, ולכן כאמור יתכן, שהרעיון המרכזי בסוכות הוא השרשת האמונה בקב"ה ע"י קיום מצוות אלו המותנות אך ורק בציווי.

מצוות הישיבה בסוכה:

כשם שאף אחד לא העלה בדעתו, לעשות חג לזכר העובדה שבני ישראל אכלו מן במדבר, או לזכר הנס שנעשה לישראל בבאר המים, כך גם נראה לעני"ד, שאם לא שנצטוונו לישב בסוכה, לא היינו יושבים, ובוודאי שלא בתקופת הגשמים, וכפי שהעלנו לעיל בדברי המשך חכמה, שזוהי מצווה הנוגדת את הטבע. (בעניין זה, יעויין עוד בדברי הבי"ח, או"ח תרכ"ה).

מצוות ארבעת המינים:

גם אם השמחה שבתום עונת האסיף איננה נוגדת את הטבע, הרי שהמצווה לשמוח דווקא עם ארבעת המינים המסויימים, אין היא 'שכלית', שהרי הנוהג הוא לשמוח עם זרעוני שבולים וכדו', ולכן למרות שניתן להסביר מה מסמלים מינים אלו (אחדות ישראל וכו'), הרי שבלי ציווי מיוחד לכך, לא היינו יודעים זאת.

מצוות ניסוך המים:

"... ניסוך זה של המים, לא בפירוש הוא נזכר בתורה, אלא חכמים קבלוהו הלכה למשה מסיני, וגם מקראות מצאו בתורה, ודרשום על ניסוך המים. נאמר ביום השני של חג (במדבר, כ"ט) זמנחתם ונסכיהם - לשון רבים, שהיה לו לומר 'ונסכה', הרי מ"ם יתירה, ונאמר ביום השישי זמנחתה ונסכיה, שהיה לו לומר 'ונסכה', הרי יו"ד יתירה, ונאמר ביום השביעי כמשפטם, שהיה לו לומר כמשפט, הרי עוד מ"ם יתירה, הרי כאן מ"ם יו"ד מ"ם=מים מכאן רמז למצוות ניסוך המים מן התורה" (לשון "ספר התודעה", עפ"י דברי הגמ' במסכת תענית דף ב' ע"ב).

הרי שגם מצווה זו אינה שכלית, ובלתי קבלה שהייתה לרבותינו לא היינו מקיימים מצווה זו.

מצוות ערבה:

"זו הערבה, היא הלכה למשה מסיני ליטול ערבה מלבד הערבה שבולב, והיא מנהג הנביאים, שהיו נוטלים אותה בלא ברכה". (רמב"ם, פירוש המשניות, סוכה מ"ה).
עתה, לאחר בירור עניין זה הניתן אולי לראות קשר מהותי בין המסר של מגילת קהלת, שלמרות שאין אנו מבינים את הנהגת הבורא, אנו מחויבים בקיום המצוות כולן, ובין חג הסוכות, שאת מצוותיו העיקריות אנו מקיימים אך - ורק בגלל הציווי, ואין לנו יכולת שכלית להבין את כל המצוות הללו ברמה כזו, שהיינו מקיימים אותן גם ללא ציווי.

זה לעני"ד הקשר המהותי שבין חג הסוכות ומגילת קהלת.

הקטע אותו אנו קוראים מפרשת כי - תשא, עוסק, כאמור, בדו - שיח המתפתח בין הקב"ה ומשה, בזמן שהותו בשמיים:

משה אומר לקב"ה - יראה אתה אומר אלי..ואתה לא הודעתניאת אשר תשלח עמי..ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך ואדעך" וגו', וכן: 'הראני נא את כבודך'.

גם משה רבנו, שעליו נאמר (דברים, ל"ד) 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה', גם הוא איננו מצליח להבין לגמרי את הנהגת הקב"ה, ולכן הוא מבקש - 'הודיעני נא את דרכך'.

על כך עונה הקב"ה - לא תוכל לראות את פני, כי לא יראני האדם וחי' וכן - "וראית את אחורי, ופני לא יראו".

ניתן למצוא גם זאת בקהלת, שהרי שלמה אמר יוגם אם יאמר החכם לדעת, לא יוכל למצוא, ופירש רש"י שם - "...שהרי משה רבנו ע"ה לא עמד על הדבר, באומרו הודיעני נא את דרכך".

נבחן עתה את תוכן ההפטרה: (חזקאל ל"ח - ל"ט)

ההפטרה מדברת על מלחמת הקב"ה נגד גוג ומגוג באחרית הימים, מלחמה שלאחריה יתגדל שמו של הקב"ה בעולם.

ונהג, על הפסוק (ל"ח, כ"ג), וזהתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים, וידעו כי אני ה' , כותב המלבי"ם: "וזהתגדלתי - יכירו שאני גדול ושכל הסיבות מאתי, ושאני קדוש, מובדל מן הטבע, ומתנשא עליו". אח"כ, על הפסוק (ל"ט, ז) 'ואת שם קודשי אודיע...', כותב המלבי"ם: 'כי אז אודיע לישראל שאני מנהיגם בדרך הקדושה, שהיא התרוממותוהתעלות מן דרך הטבע...'

נראה א"כ, שהרעיון המקשר בין הקריאה, ההפטרה, מגילת קהלת וחג הסוכות, הוא שהנהגת הבורא היא מעבר להשגת שכלנו ולעיתים היא אף נוגדת את דרך הטבע, אולם חוסר ההבנה אינו פוטר אותנו מהחיוב להאמין בה' וללכת בדרכיו.

ד

עפ"ז, יתכן לבאר עניין נוסף:

הטור (או"ח, סימן תי"ז) כותב וז"ל: 'המועדים נתקנו כנגד אבות. פסח כנגד אברהם וכו', שבועות כנגד יצחק וכו', סוכות כנגד יעקב וכו'".

אולי ניתן לבאר זאת כך: יעקב אבינו היה סמל התמימות, כפי שנאמר: 'זיעקב איש תם יושב אהלים'. פירוש המילה 'תמימות', מובא ברש"י על הפסוק (דברים, י"ח) 'תמים תהיה עם ה' אלוקיך', וז"ל - וזהתלך עמו בתמימות ותצפה לו, ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות'. לפי מה שאמרנו בעניין משמעות חג הסוכות, מובן מדוע 'סוכות כנגד יעקב', שהרי גם משמעותו של חג הסוכות היא, שכל מה שתצטווה, קבל בתמימות.